

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Niets spreekt vanzelf

J.H.F. Schaeffer ■

In dit nummer

Kerkelijk leven - J.H.F. Schaeffer
Niets spreekt vanzelf 753

Meditatief - J. Glas
Vissers van mensen 756

Wandelen met God - J.T. Oldenhuis
Wat is het goede? 757

Achtergronden - R.D. Anderson
Gods Woord en de vrouw in het
(regeer)ambt (I) 760

Opvoeding en Onderwijs - J.H. Bollemaat
Mens en Religie 762

Schrijfstudie - H. Knigge
Gods wereldomvattende belofte 766

Uit de Kerken, Persberichten

Het lijkt soms wel of alles tegenwoordig zomaar kan. En alsof er niets meer gewoon helder en duidelijk is. Ouders laten hun pasgeboren kind pas na een aantal indringende gesprekken dopen. Gezinnen gaan rustig op zondag op vakantie. Waarom doe ik moeilijk als iemand in de Roomse kerk wil trouwen?

Er zijn talloze kleine en grote vragen die me gesteld worden, waaruit blijkt dat wat tot voor kort ondenkbaar was, ineens gewoon gebeurt. Het verzoek om ziekenzalving naar Jakobus 5. Een samenwonend stel dat via de Alpha-cursus bij de kerk komt en of die dan echt moeten gaan trouwen. Op een gemeente-avond over de vervulling van de ambten wordt door heel wat aanwezigen (jong én oud) een pleidooi gehouden voor de vrouw in één of beide ambten. U als lezer kunt daar ongetwijfeld nog wel een aantal eigen voorbeelden aan toevoegen. Het lijkt wel of niets van wat 'wij' vanzelfsprekend vonden, dat nu nog is.

Ontdekking

Het gaat mij niet om de voorbeelden maar over wat mij ineens glashelder werd: inderdaad, niets spreekt vanzelf. Wellicht hebt u deze ont-

dekking al veel langer gedaan en zegt het iets over mijn eigen naïviteit. Er zijn binnen de kerk geen vanzelfsprekendheden waarvan we kunnen uitgaan. Of het nu gaat om beleidsvorming over liturgie, of over ethische vraagstukken waar je in het pastoraat mee te maken krijgt. Over inhoudelijke theologische standpunten, of over de perforatie van kerkgrenzen. Alles kan gevraagd worden, en alles staat ter discussie. Daarmee bedoel ik niet dat er broeders en zusters zijn die daarvoor theoretisch de ruimte vragen. Dat zulke vragen gesteld zouden moeten *kunnen* worden. Maar ik bedoel dat alle vragen binnen de kerk gesteld *worden*.

er is dus meer aan de hand

Ik constateer een feit, voorzover mijn waarneming correct is natuurlijk. En het zijn nadrukkelijk niet alleen jongeren die dergelijke vragen stellen. Alsof het een soort pubergedrag is en ze gewoon overal tegenaan willen schoppen. Integendeel, veel discussies spelen zich ook af onder oudere generaties. Er is dus meer aan de hand, namelijk een algemene tendens dat er op zijn minst in de beleving van de kerkleden niet veel boven alle twijfel en discussie verheven is.

Eenstemmigheid

Was dit vroeger anders? Natuurlijk hangt het daarbij af, hoever je teruggaat in de geschiedenis van de kerk. En binnen welke kerkverbanden je kijkt. In ieder geval maakt de geschiedenis van de afgelopen 60 jaar van de vrijgemaakte kerken duidelijk, dat binnen deze kerk tot voor kort een vrij grote eenstemmigheid heerste over wat wel en wat niet 'paste' binnen de grenzen van het toelaatbare. Zowel als het ging om de inhoudelijk theologische kant van het kerkzijn, als om welke uiterlijke kenmerken de goede vrijgemaakte in zijn of haar levensstijl moest vertonen. Wie zich bij deze (bewust en onbewust) strak afgegrensde identiteit niet thuis voelde, vertrok - al dan niet met de nodige pijn en moeite. Daarmee bleef de identiteit van onze kerken min of meer gewaarborgd. Deze eenstemmigheid binnen de vrijgemaakte kerk is mijns inziens echter verleden tijd. Niets spreekt vanzelf.

Gevoelscultuur

Onlangs noemde Sieds de Jong in dit blad in een artikel over kerkelijke formulieren het feit dat wij in een belevings- of gevoelscultuur leven. 'Vandaag de dag leven we in een cultuur die gevoel en spontaniteit hoog in het vaandel heeft staan'. In dat zelfde nummer schrijft Luite-Harm Kooij: 'Wij moeten ons veel meer realiseren dat Gods Woord op alle terreinen vraagt om een stuk concretisering in onze 21ste eeuwse cultuur. Waarbij we ons ook veel meer dienen te realiseren dat onze [huidige JHFS] kerkelijke

cultuur een product is van een bepaalde tijd'.² Het is een feit dat onze cultuur een gevoelscultuur is geworden. Of we dat nu leuk vinden of niet - dat moet ons uitgangspunt zijn.

Wat zijn de kenmerken van deze gevoelscultuur? Dat we ons leven sturen in een richting van dat wat goed voelt. Eten we aan tafel of met het bord op schoot voor de televisie? Net hoe het uitkomt. Zet ik me in voor idealistische organisaties als Amnesty International? Alleen als ik het leuk vind om me bezig te houden met mensenrechten. Ik doe vrijwilligerswerk niet uit plichtsbef, maar omdat het past bij mijn verlangens, interesses en capaciteiten. Hoe belangrijk is mijn werk? Het moet vooral leuk zijn en bij mij passen. Op school leer ik dat wat aansluit bij mijn verwachtingen en motivatie. Relaties blijven in stand zolang ik ervoor kies om trouw te blijven.³

Natuurlijk is dit veel te kort en summier weergegeven. Haast een karikatuur van de werkelijkheid. De achterliggende ontwikkelingen bij deze schets (post-modernisme, individualisme, secularisatie) zijn echter al vaak beschreven. Die hoeft ik hier niet te herhalen.

Serius nemen

Het is de vraag welke consequenties dit heeft voor ons kerkelijk leven. Wat ik hier nu vooral wil betogen, is dat wij deze feitelijke stand van zaken uitermate serieus moeten nemen. Daarmee bedoel ik niet dat we haar moeten accepteren. In de zin van: onze goedkeuring en instemming moeten verlenen aan deze realiteit. Alsof het per definitie een goede zaak is dat er over veel zaken zoveel verscheidenheid aan meningen bestaat. Dat is het natuurlijk niet. Maar het zou dom en onverantwoordelijk zijn wanneer we deze realiteit niet als uitgangspunt voor beleid en beslissingen zouden nemen.

Waarom is dat dom en onverantwoordelijk? Wanneer deze cultuurhouding - op sommige punten - slecht is, waarom zouden we haar dan zo serieus moeten nemen? Het antwoord is even moeilijk als eenvoudig: omdat we de kerkleden om wie het gaat, willen bereiken. We willen contact met hen, we willen hen - op sommige punten - wellicht kritisch beïnvloeden. We willen dat zij - op sommige punten - door Gods evangelie geraakt en zo veranderd worden. Daarvoor is het nodig dat wij de gevoelscultuur serieus nemen. Vanuit die cultuur leest men de Bijbel, ervaart men de kerkdiensten, vindt men iets over kerkenraadsbesluiten enzovoort. Als 'gevoel' onze kerkleden al zo sterk stempelt, dan geldt dat nog veel meer voor de niet-christenen voor wie wij een opdracht hebben. Vanuit missionair oogpunt zullen we de nieuwe gevoelscultuur ook serieus moeten nemen.

Bovendien is het onzin om de gevoelscultuur alleen als gevaarlijk of slecht af te schilderen. Alsof het niet ook een heilzame correctie is op een rationalistische fase van onze westerse wereld. Een periode waarin we met allerlei grote verhalen onze eigen zekerheden veilig meenden te kunnen stellen. De 'gepassioneerde twijfelaar' Boele Ytsma geeft in zijn boek een uitstekende schets van deze 'Kathedraal van Zeker Weten' - en van de afwijzende en niet-begrijpende reactie van de doorsnee gelovige van de 21^e eeuw hierop. Zijn beschrijving is onthutsend en onthullend voor gevestigde kerken. Maar ze is mijns inziens uitermate realistisch. Laten we er onze winst mee doen.⁴

Consequenties

Als het serieus nemen van de gevoelscultuur geen kritiekloze acceptatie betekent - wat is het dan wel? Het omvat ten minste onze communicatiestrategie; de focus waarmee wij de Bijbel lezen; en de organisatie en vormgeving van ons kerk-zijn.⁵

Hoe we de dingen zeggen, zal veranderen. Een voorbeeld. Gods verbod op echtscheiding herhalen, heeft slechts beperkte waarde. Minstens zo belangrijk is om te laten zien dat je pas echt gelukkig kan zijn in relaties wanneer je accepteert dat het uithouden van pijn en lijden daar onlosmakelijk bij horen. 'Moeite en verdriet zullen de gehuwden niet bespaard blijven'. Maar dit hoeft niet te betekenen dat je ongelukkig bent. Hoevelen kunnen niet uit eigen ervaring (!) vertellen dat een crisis hun relatie (ook die met God) verstevigd heeft? Hoe iets voelt, mag een belangrijke rol spelen in je presentatie van het christelijk geloof. Omdat geloof nu eenmaal iets met je gevoel doet - gelukkig wel! Een ander voorbeeld: een preek waarin de voorganger (met of zonder) argumenten herhaalt hoe geweldig groot Gods goedheid is dat Hij zelfs de pasgeboren kinderen in zijn verbond opneemt. Zo'n preek bevestigt alle voorstanders van de kinderdoop, maar zal twijfelaars of tegenstanders van de kinderdoop niet overtuigen. Daarvoor is veel meer nodig, namelijk dat hij minstens de moeiten en bezwaren tegen de kinderdoop serieus neemt. Een voorganger zal de waarde van de kinderdoop ook op gevoelsniveau duidelijk moeten kunnen maken. Want hij wil contact maken met *al* zijn hoorders.

Ook de focus van bijbellezen verandert. Een voorbeeld. Het gaat in de Bijbel vaak over God als de Schepper van hemel en aarde. In de huidige discussie over evolutie en schepping, wordt dat feit dikwijls herhaald. Alleen overtuigt de herhaling van dit feit op zich geen twijfelaar of evolutionist. Want de bijbelschrijver wil er mee zeggen dat deze, onze God (omdat Hij Schepper is) te vertrouwen is. Hij die alles geschapen heeft zal ook jouw en mijn leven lei-

den. Misschien het duidelijkste voorbeeld is het votum: 'Onze hulp is in de naam van de HEER die hemel en aarde gemaakt heeft' (Ps124:8). Om die beleving van God als de Schepper gaat het. Daar moeten onze gevoelens van onrust, angst en geluk zich naar richten. Met deze God doen we onze ervaringen op. Zo mogen we God dan beleven: als de almachtige Schepper die om Jezus' wil ook mijn Vader is (Heid. Cat. zondag 9). Deze omgang met de Bijbel zoekt steeds naar ons hart. Omdat in het hart de beslissingen van de mens vallen.

deze omgang met de Bijbel zoekt steeds naar ons hart

Tenslotte nog iets over vormen van kerk-zijn. We kunnen ons de luxe niet meer veroorloven dat we de vormgeving van onze kerkdienst onaantastbaar achten. Of dat we vanzelfsprekend twee kerkdiensten op zondag houden. Onze vrijgemaakte kerken zullen hierover het gesprek *moeten* aangaan onderling. Het argument dat we het altijd zo gedaan hebben is niet geldig. Wanneer we hierover niet spreken zal over een aantal jaar ineens alles op de helling gaan. Tenzij we onderling, jong én oud, met elkaar over deze vormgeving in gesprek gaan, vermoed ik dat de praktijk zonder enige terughoudendheid op den duur alle oude theorieën blijkt te hebben ingehaald. En dat zou letterlijk 'zonde' zijn, omdat we dan de overduidelijke kansen van vandaag hebben laten liggen om gemeenschappelijk te zoeken naar wat waar, edel, rechtvaardig, zuiver, lieflijk, eervol en deugdzaam is en lof verdient (Fil 4:8). Ik wens u vele goede gesprekken toe!

Dr. Hans Schaeffer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Wageningen.

Noten:

1. Sieds de Jong, 'Formuliritis'. In: *De Reformatie*, jrg. 84/43, 15 augustus 2009
2. Luite-Harm Kooij, 'Bezinning op de decaloog II'. In: *De Reformatie*, jrg. 84/43, 15 augustus 2009
3. Vgl. Timon Ramaker, 'Op zoek naar fun en magic. Een schets van de belevingscultuur'. In: Stoep, Jan van der; Roel Kuiper; Timon Ramaker (red); *Alles wat je hart begeert? Christelijke oriëntatie in een op beleving gerichte cultuur*, Buijten en Schipperheijn/Motief: Amsterdam 2007, 27.
4. Boele P. Ytsma, *Van de kaart. Manifest van een gepassioneerde twijfelaar*. Boekencentrum: Zoetermeer 2009. Ik zie hier af van een uitgebreider commentaar, hoewel dit boek dat zeker verdient.
5. Stefan Paas heeft al in 2005 in een symposium van Zendtijd voor Kerken een indringend beeld geschetst van de consequenties: *De emotiemens. Mensen van nu* (brochure ZvK).

Vissters van mensen -

Jouw roeping

1 Petrus 2:9,10

J. Glas ■

Volg mij, zegt Jezus tegen Simon en Andreas, Jakobus en Johannes. Ik zal jullie tot vissers van mensen maken. Máken. Want vissers van mensen zijn ze niet zomaar en ook niet meteen. Jezus volgen betekent niet dat zij al vissers van mensen zijn. Gaandeweg komen de angsten, de weerstanden en de twijfels. Jezus heeft zich moeten inspannen om hen voor hun roeping klaar te maken. Zelfs kort voor zijn vertrek naar de hemel moet Jezus hen nog een zet in de goede richting geven. Wie is eigenlijk de baas in deze wereld? Wie heeft het voor het zeggen? Welk koninkrijk is sterker dan dat van mij?

*Mij is alle macht gegeven in de hemel en op de aarde.
Er waren namelijk enkelen die nog twijfelden.*

Bij zijn afscheid zegt Jezus hen dat zij alle volken tot zijn leerlingen moeten maken. Hij zendt hen uit om hun roeping te vervullen. Opnieuw: máken. Volken worden niet zomaar leerlingen van Jezus. En ook niet meteen. Daar is heel wat voor nodig. Het proces dat de eerste leerlingen van Jezus hebben meegemaakt, speelt zich ook af in de levens van mensen die zij met hun getuigenis bereiken. Maar het lukt. Mensen uit andere volken luisteren naar de boodschap, nemen die aan en ontvangen vergoeding van zonden en eeuwig leven. Ze worden aangespoord om te volharden in het geloof en worden erop gewezen dat ze na veel beproevingen het koninkrijk van God binnen zullen gaan.

Geldt de roeping om anderen tot leerlingen van Christus te maken ook voor degenen die door de prediking van de eerste leerlingen tot geloof gekomen zijn? Petrus schrijft: Maar u bent een uitverkoren geslacht, een koninkrijk van priesters, een heilige natie, een volk dat God zich verworven heeft om de grote daden te verkondigen van hem die u uit de duisternis heeft geroepen naar zijn wonderbaarlijke licht. Eens was u geen volk, nu bent u Gods volk; eens viel Gods ontferming u niet ten deel, nu wordt zijn ontferming u geschonken. Alle mensen over wie God zich ontfermt, krijgen een bijzondere plek toegewezen. Zij maken deel uit van het rijk van God. God heeft daarbij maar één doel voor ogen: dat zij over zijn grote daden gaan vertellen.

Christenen zijn niet zomaar en meteen doorgevers van het evangelie. God moet ons geschikt maken. Máken. De angsten, weerstanden en twijfels van de eerste leerlingen leven ook in ons hart. Het verbaast me wel eens dat christelijke kerken druk kunnen zijn met 'de bijbelse koers', maar de roeping om het evangelie door te geven naast zich neer leggen. Want we hebben geen tijd. We moeten eerst intern alles op orde hebben. We hebben al genoeg problemen met onze eigen jeugd. Het heeft geen zin om in deze tijd het geloof met anderen te delen. Dat heet selectieve omgang met Gods geboden. Moet Jezus ons nog komen vertellen wie alle macht bezit? En wat was ook weer de bedoeling van die bijzondere plek die God aan ons gegeven heeft?

Ds. Jacob Glas is predikant van de Gereformeerde Kerk te Maastricht.

Wat is het goede?

We hebben het zo goed. De zon heeft geschenen. Geen grens hield ons tegen. We vlogen alle kanten op. Eten en drinken was er volop. De 'einden der wereld' waren bereikbaar. We hebben huizen en tenten en caravans en auto's en fietsen en boten en we gaan ook elke zondag naar de kerk.

J.T. Oldenhuis ■

Daar zitten wel steeds minder mensen, vooral 's middags. Maar de orgels spelen er nog, en anders wel de piano's of de combo's en de slagwerkers slaan hun slag. En we zingen luide, want er is vrijheid van godsdienst en voor vervolging hoeven we niet bang te zijn. Er wordt ook gepreekt. Grote woorden worden er gezegd. Over de goede God, die ons zoveel goede dingen geeft. Die altijd voor ons zorgt. En die het kwaad dat hij ons in dit moeitevol leven toedeelt, voor ons zal doen meewerken ten goede. Zo staat dat in een geijkte zin in de catechismus. We denken er niet zoveel bij na. We zijn er best dankbaar voor. Vast en zeker. Dat zeggen we toch ook echt altijd wel minstens één keer per zondag. We vragen ook elke week om vergeving van onze zonden. Want die hebben we natuurlijk wel. Allemaal wel ergens. En die vergeving wordt ons ook toegezegd. Dat is heel geruststellend. Daarmee kunnen we dan weer een week verder. We gaan er ook weer gewoon verder mee. Met alles. Er is al meer dan vijftig jaar vrede. We hebben misschien een beetje last van de crisis, maar de beurzen trekken al weer aan, lezen we in de krant. En de Mexicaanse griep valt ook wel een beetje mee.

Ja?

Natuurlijk is het allemaal wel een wat oppervlakkig verhaal. Er zijn genoeg mensen in onze kring die het allemaal heel anders beleven. Ziekte, handicaps, gemis, rouw, werkloosheid, bezorgdheid, depressies, niks geen vakanties en niks geen 'einden der aarde', zorgen en angsten. Er gaat ook geen krant voorbij, of er staan overlijdensadvertenties in. Ja, dat is er nu eenmaal ook altijd. Het kwaad dat het leven schaadt. We vergeten dat allemaal uiteraard

niet. Maar het meeste gaat aan de meesten voorbij. En soms ervaren we ons leven helemaal niet als moeitevol. We noemen het kwaad dat anderen treft in onze gebeden, in elk geval als we samen in de kerk zitten. Daar zorgen trouwens de voorgangers wel voor. Het behoort nu eenmaal tot hun taak de gebeden voor te bereiden. Wij bidden wel met hen mee. Gelukkig vergeten zij deze dingen doorgaans niet.

En verder weg?

Ja, verder weg is het allemaal wel veel erger. Daar horen we van, daar lezen we van, we zien er ook heel veel van. Kranten, radio, tv, verhalen, beelden. Open Doors zendt elke week een bericht rond, waarin elke keer weer de allerschrikkelijkste dingen staan. Kerken die zomaar in brand gestoken worden. (Ze gebruiken het zelfs als thema van de wervingsadvertentie in de nieuwe kerkenwerk-agenda). Ja, waar was dat ook al weer? Mannen of vrouwen die met de dood bedreigd worden. Onschuldig veroordeeld soms, en zonder ergens recht te kunnen vinden. We kunnen de namen niet onthouden. En de spanningen waaraan die mensen bloot staan eenvoudig niet inpassen in het patroon van ons goede leven. En dan is er nog zo veel meer. Een vliegtuig dat neerstortte en al die mensen die de gedachten aan de laatste ogenblikken van hun geliefden niet van zich kunnen afzetten. En de mannen en de vrouwen die wij naar Afghanistan hebben gezonden, in wat voor spanningen leven zij? Toen één van die heel jonge kerels zo maar de dood vond door zo'n domme bermbom, wijdde een landelijk dagblad een hele pagina aan zijn leven: foto's van zijn familieleden, woorden van vrienden, het was zo'n gewone vent en zo'n aardige vent.

En ineens kreeg heel dat leven reliëf. Maar het is al weer lang voorbij. De meeste van de lezers van *De Reformatie* zal die reportage zijn ontgaan. Ja, als je er werk van maakt, dan is er nog zoveel meer te vinden. Onrecht, armoede, dood en verderf, ellende, beelden van uitgehongerde kinderen in de woestijnen van Afrika, ellende van de sloppenwijken in de grote steden van Azië, barre boosheden van dictatoren en tirannen, wreedheden van mensen die wolven worden voor hun medemens... Er is zóveel, zó veel, altijd maar door. De wereld is horror. Raketten vliegen door de lucht. Branden laaien op. Wanhoop slaat steil omhoog. Er is er één die alle kreten hoort, God die ooit alles goed gemaakt heeft. Het is onvoorstelbaar wat Hij allemaal ziet en hoort. Daar zou een mens binnen één etmaal gek van worden. Ook razend. Je zou er in één keer mee op houden, weg vegen die hele zaak, de schotel omkeren, de beuk er in. Weg er mee. Opnieuw beginnen. Maar ons goede leven gaat door. De zon schijnt nog steeds. En er is eten en drinken. En al vijftig jaar vrede. Hier tenminste. En we reizen overal naar toe. Met vliegtuigen, boten, treinen, auto's, fietsen.

En soms...

En soms slaat de bliksem in. In het eigen leven, dat helemaal niet zo moeiteloos is. Een ziekte. Een ongeluk. Iets met je zelf, met je geliefde, met een kind, met een kleinkind, een vriend, een vriendin. Iets vreselijks, dat alles op zijn kop zet, waardoor de toekomst ook nooit meer gelijk zal zijn aan het verleden. Er zelfs geen doorgaande lijn meer te zien is, omdat de beschadiging nooit meer ongedaan gemaakt kan worden of het gemis blijvend is en er geen compensatie meer bedacht kan worden. Iets waarbij alles wat gezegd wordt cliché wordt. Zinnen die altijd mooi geklonken hebben, worden scherp. Woorden die altijd geruststellend gebruikt zijn, doen zeer. Antwoorden die altijd gegeven zijn, worden door de vragen die ze oproepen verslonden. Rauw en verrast wordt de hele gezapigheid aan flarden gescheurd. En er blijft maar één woord meer over: waarom? Het wordt eindeloos herhaald en er komt geen antwoord. Hoe kan een kwaad dat ons wordt toegedeeld voor ons gaan meewerken ten goede. Hoe kan ook ooit uit een kwaad iets goeds geboren worden? En hoe kan het dat God ons kwaad toedeelt? Doet Hij dat echt? Is hij bezig met kwaad toe te delen? Het kan toch niet de bedoeling zijn van die bekende zin uit zondag 10 om daarmee God aan te wijzen als de handelende persoon die bezig is zo hier en daar en dan ineens aan mensen een portie kwaad toe te delen? Wil hij misschien toch de gezapigheid van ons goede leven doorbreken? Wil hij een daad stellen die ook heel de omgeving aan het denken zet? Wil hij ons beter leren bidden? Dieper, echter, meer begaan met elkaar en minder op de afstand van de eigen

veiligheid? Is het misschien niet voldoende dat de geschiedenis van Job in de Bijbel staat, maar dat ze steeds weer in een onregelmatige regelmatigheid wordt herhaald, omdat anders de gezapigheid ons toch steeds weer verstikt? Is het misschien óók de bedoeling dat wij beter zullen spreken dan de vrienden van Job deden toen zij geconfronteerd werden met het onverklaarbare kwaad dat aan hun vriend Job werd toebedeeld?

Waarom, waarom, waarom?

Ik weet het niet

Ik weet het niet. Ik heb geen antwoorden. Ik heb ze ook nooit gehad. Ik heb vaak gezwegen. Stil gezeten. Niets gezegd, terwijl ik vond dat ik iets had moeten zeggen. Maar alle woorden vielen als aangeschoten vogels op de grond, voordat ze de kans gekregen hadden om op hoogte te komen. Een hoop stof en as, dat verwaaide in de wind. Geen inzicht in de bedoeling. Geen kennis van de oorzaak. Verwarring en verbijstering. Hoe hebben mensen in de Bijbel geroepen, geschreeuwd, geworsteld. Aangrijpende beelden hebben ze gebruikt. Ze hebben hun geboortedag vervloekt. Ze hebben nachten lang gehuild. Tranen waren hun brood. Het voelde alsof ze verdronken in de golven die God over hen liet heen slaan. Ze hebben geklaagd. Ja, hun beklag gedaan bij God. Omdat ze niet begrepen, waarom het zo moest. Sommigen hebben ook over Gods woede gesproken. In termen die in onze nieuwste Nederlandse vertaling niet meer bij ons aankomen als 'gewijde taal'. Ja, sommigen hebben die aan den lijve gevoeld. Ze gingen bij zich zelf te rade en voelden zich schuldig en dan kwamen ze als aandoenlijke smekelingen bij hem binnen, diep geschokt en openhartig. Maar dat is niet iets dat in alle gevallen altijd aan anderen als bindend voorbeeld wordt voorgehouden. Anderen hebben God aan oude toezeggingen herinnerd. Of gewoon aan het verleden dat zo anders was. Ze hebben hem aangesproken op zijn goedheid en almacht. Ze hebben soms woorden gesproken die ons als te véél en te vrijpostig in de oren klinken. Ze hebben God aangespoord om zijn wapens aan te gorden en als een krijzheer op te treden en eindelijk uit zijn slaap te voorschijn te komen. Alsof de bewaarder Israëls toch soms sliep! Anderen hebben zich in hun verwarring als bange kinderen tegen hem aangeschurkt om veiligheid te voelen. En er klinkt ook een stem uit het psalmboek op van iemand die slechts één keer zegt 'HEER, God, mijn redder'. Ja, daar begint hij mee, maar dan wordt het één schreeuw uit de diepte die eindigt met 'duisternis' (Ps. 88). Dat is aangrijpend.

Job

De man die het meest uitvoerig heeft gesproken, is Job. Maar hij nam geen afscheid van God. En toen degene die hem het naaste was, zijn geliefde, hem daartoe aanzette, noemde hij haar dwaas en sprak de gouden woorden: *Al het goede aanvaarden we van God, zouden we dan het kwade niet aanvaarden?* En daarmee liet hij zien dat er geen spoor van gezapigheid was geweest in de tijd dat zijn leven niet moeitevol was. Mocht hij daarom misschien ook spreken zoals hij het gedaan heeft? En wat heeft hij niet allemaal gezegd! Hij is het voorbeeld geworden van de man die zich zelfs op zijn rechten durfde laten voorstaan bij God, omdat de gezapigheid hem vreemd was gebleven. Ja, hij wel. Zijn laatste woorden zijn indrukwekkend (Job 29-31). En hij is dáárover niet gekapitteld. De vrienden die het vast en zeker heel goed bedoeld hebben en die ook meenden uit een oprechte geest te spreken, kregen er wel van langs. Héél erg zelfs. Over hen was God in woede ontstoken.

Het goede

God heeft er zelf voor gezorgd dat dat allemaal in de Bijbel is gekomen, al die verschillende stemmen, al die verwarde gevoelens, die ver-

warring en dat onbegrip in dat spreken tot God. Dat als maar door naar hem toe gaan, hem aan-roepen in benauwdheid, hem blijven vasthouden, het terugvallen op zijn almacht, hem herinneren aan alles wat hij van zich zelf heeft laten zien in het verleden, het roepen zonder te vloeken, het tasten zonder te wanhopen, het vragen zonder van te voren het antwoord in te vullen. En dat het door ons gelezen kan worden. Moet worden zelfs. Want ze hebben in al hun moeite God gezocht en God geen ongerijmde dingen toegeschreven. Het was de God die boven alles stond: de Schepper en die daarom niet kon worden beticht van onoplettendheid of grilligheid of onmacht. Het geloof in Hem als degene bij wie alles is begonnen was de basis voor het vertrouwen dat hij de leiding houdt en dat je bij hem goed uitkomt. Dat kan niet anders. Hij zal het goede ons doen 'zien', ook als we er hier nooit meer iets van zien. In de opstanding van Jezus, waarmee hier op aarde onvergankelijk leven aan het licht gebracht is, kun je er al iets van zien.

Als je goede ogen hebt.

Geef ons ogen om het goede te zien.

Ds. Jan Oldenhuis is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Prof. dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (voorzitter),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)
- Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Gods Woord en de vrouw in het (regeer)ambt (1)

Inmiddels heel wat maanden geleden publiceerde collega W. Wierenga een serie artikelen in dit tijdschrift over de relatie man-vrouw in de kerk en de samenleving en voerde daarbij een pleidooi voor de vrouw in het ambt.¹ Eind maart werd ik door de redactie gevraagd om hierop te reageren. Eindelijk zie ik kans om dit te doen.

R.D. Anderson ■

De Schriftgegevens

Terecht bakt Wierenga zijn bespreking af tot een aantal belangrijke Schriftgegevens rond dit onderwerp. Allereerst hebben wij te maken met enkele duidelijk klinkende regels die de apostel Paulus ons *namens Christus* aanreikt (verg. 1 Kor. 14:37, 'wat ik u schrijf is een bevel van de Heer'). In 1 Korintiërs 14:34 horen wij dat vrouwen gedurende de samenkomsten moeten zwijgen en niet mogen spreken. Zij moeten ondergeschikt blijven zoals ook in de wet staat. In 1 Timoteüs 2:11-15 lezen we eveneens dat een vrouw zich gehoorzaam en bescheiden dient te laten onderwijzen. Het wordt niet toegestaan dat zij zelf onderwijst of gezag over mannen heeft. Alweer een regel die Paulus niet zomaar uit zijn duim zuigt, maar die op de geschiedenis van Genesis 2 en 3 stoelt. Samen met andere regelingen, betreft het de vraag 'hoe men zich moet gedragen in het huis van God' (1 Tim. 3:15).

Zo genomen lijkt de zaak redelijk vast te staan en het antwoord klip en klaar. Hoe je ook denkt over detailkwesties van toepassing, een vrouw zou nooit een regeerambt in Christus' gemeente mogen bekleden. En inderdaad moet je met goede argumenten komen als je toch een pleidooi voor de vrouw in het regeerambt wilt doen *en* tevens het hoogste respect, de eerbied en de gehoorzaamheid wilt blijven betrachten ten opzichte van deze woorden van Christus' afgezant, Paulus.

Naast deze gemotiveerde regelgeving over het optreden van de vrouw in de kerk heeft het Nieuwe Testament ook aandacht voor de volledige deelname van vrouwen en mannen in de rijkdom van Christus' verlossing. De doop wordt door Paulus ook aan vrouwen bediend (Hand. 16:14-15). En is het niet dezelfde Paulus die in Galaten 3:28 meent te moeten zeggen dat in Christus geen Joden of Grieken meer zijn, slaven of vrijen, *mannen of vrouwen*? Wij zijn allen één in Christus Jezus. Nationaliteit, maatschappelijke rang of geslacht heeft niets te zeggen over de vraag of je bij Christus mag horen. Deelnemen aan de verlossing in Christus is een zaak van *geloof*.

De aanpak van Wierenga (1)

Globaal komt het betoog van Wierenga op het volgende neer. Gal. 3:28 wordt als uitgangspunt genomen voor een theologisch-maatschappelijk program van Paulus. Met deze tekst legt hij 'dynamiet' onder de patriarchale samenleving, maar brengt het nog niet tot ontploffing. Wierenga tilt deze tekst uit zijn retorische context en bouwt haar uit tot een theologische leus van Paulus die hij met opzet zou hebben neergeschreven, zodat latere generaties de implicaties ervan konden uitwerken. Met deze tekst zou Paulus uitzien naar de afschaffing van slavernij en ook de afschaffing van gezagsverhoudingen tussen mannen en vrouwen.

Tja, hoe moet je dan omgaan met de zogenaamde 'zwijgteksten' van Paulus? Daarvoor hanteert Wierenga een dubbele strategie. Allereerst wordt Paulus' eigen redenering voor het zwijgen van vrouwen geproblematiseerd. Wierenga begint zijn betoog met een beschouwing over Genesis 2 en 3. Hij kiest daarbij voor een uitleg die afkoerst op een frontale botsing met de uitleg van Paulus zelf in 1 Tim. 2. Genesis 2 en 3 leren ons, volgens Wierenga, dat man en vrouw geschapen zijn om elkaar te helpen in alles, zonder dat de een de leiding hoeft te nemen over de ander. Bij de zondeval komt er echter strijd over de leiding. Beiden proberen deze in handen te nemen, maar het lukt de mannen de vrouwen te overheersen. Paulus' idee dat God bij de schepping van man en vrouw een gezagsverhouding op het oog heeft gehad kan nu niet meer kloppen. En hier komt het tweede deel van Wierenga's strategie om de hoek kijken: het onhoudbaar maken van de argumenten van Paulus. Alsof Paulus werkelijk zou willen beweren dat de vrouw Gods gebod overtrad en de man niet. En wat te denken van Paulus' idee dat de man eerder geschapen is en dus gezag heeft over de vrouw? Dan zou dus de (al eerder geschapen) leeuw gezag over de mensen moeten hebben. En zou Johannes de Doper het gezag te voeren hebben over de (pas later geboren) Here Jezus!

Nu wil Wierenga het hier uiteraard niet bij laten. Natuurlijk wil ook hij niet Christus' apostel zelf belachelijk maken. Daarom brengt dit alles hem op het idee dat Paulus deze argumentatie niet serieus bedoeld kan hebben en het dus met een knipoog zegt. Hoe komt Wierenga daar

bij? Omdat hij al gesteld heeft dat we in Gal. 3:28 pas de echte theologie van Paulus lezen: *geen man of vrouw in Christus*. Wat hier in feite gebeurt, is dat Paulus in de hand genomen wordt om hem vervolgens de normen en waarden van onze eigen cultuur toe te schrijven. Vervolgens komt er een pleidooi dat wil betogen dat het voor onze vriend Paulus in die tijd toch niet mogelijk was om zijn principes maatschappelijk toe te passen. Zo beelden wij ons dan in dat hij om de goede orde te behouden en om ongewenste revolutie te voorkomen voor de ondergeschiktheid van de vrouw pleit (wel te verstaan, tegen zijn principes in). Zeer speels en met 'ondeugend' glimmende ogen zou hij zijn pleidooi voor vrouwelijke ondergeschiktheid onderbouwen met onhoudbare argumenten, die hij ontleend zou hebben aan zijn joodse volksgenoten. Aldus Wierenga.

Enkele algemene opmerkingen

Voordat ik kort in ga op een aantal schriftgegevens wil ik toch een enkele opmerking maken over deze aanpak van collega Wierenga. Ik moet eerlijk zeggen dat zijn redenering lijkt te berusten op de a-historische (en daarom zeer onwaarschijnlijke) stelling dat de normen en waarden van Paulus behoorlijk moeten overeenkomen met die van onze eigen tijd en cultuur. Zomaar wordt aangenomen dat Paulus niet serieus kan zijn als hij argumentatie gebruikt die wel normaal was in zijn eigen tijd en (joodse) cultuur. Zomaar wordt aangenomen dat hij nooit het maatschappelijk bestaan van het fenomeen slavernij goedgekeurd kan hebben. Wierenga zoekt de oplossing in een vermeende spanning tussen Galaten 3:28 enerzijds en wat Paulus elders schrijft over slavernij (Filemon en de huisregels van Efez. en Kol.) en de zogenaamde ondergeschiktheid van vrouwen anderzijds. Hij wil deze spanning ontknopen door te stellen dat wat Paulus over slavernij en de ondergeschiktheid van vrouwen geschreven heeft, niet serieus bedoeld is (d.w.z. geschreven is met een 'knip-oog'). Het lijkt mij echter toe dat zelfs als wij, omwille van het gesprek, uitgaan van deze vermeende spanning, je nog gemakkelijker zou kunnen betogen dat juist Gal. 3:28 met een knipoog geschreven werd en met ondeugend glimmende ogen! Een knipoog bij Gal. 3:28 zou in ieder geval gemakkelijker te begrijpen zijn voor de lezers in zijn eigen tijd. Maar nee, het is schijnbaar gemakkelijker (en geruststellender) voor de moderne mens te denken dat Paulus zijn knipoog juist op *ons* gericht heeft en niet op de mensen uit zijn eigen tijd, die hem toch nooit zouden begrijpen.

Ook afgezien van het onderwerp rond de plaats van de vrouw vind ik deze omgang met Gods Woord beneden de maat. Zij is niet alleen erg geforceerd, maar doet ook geen recht aan de voorzichtigheid en eerbied ten opzichte van Gods Woord, die van een predikant verwacht mogen worden. Zo gaan wij niet met Gods heilig Woord om.

Terug naar de Schrift

Laten wij eerst terugkeren naar Genesis 2. Wat dit betreft, is Wierenga kort: 'In Gen. 1 en 2 lees ik niets over heerschappij van de man over de vrouw. Daar lees ik over eenheid en elkaar helpen' (p. 114). Dat is eerlijk. Hij leest Genesis 2 dus anders dan Paulus. Overigens vraag ik me af waar hij leest over 'elkaar helpen'. Slechts Eva wordt hier een 'hulp' genoemd en niet Adam. In Genesis 2

lezen wij hoe God Adam ('de mens') vormde uit het stof van de aarde (v. 7). Uit zowel de grammatica als ook het verloop van het hoofdstuk is duidelijk dat deze 'mens' een mannelijk wezen is en niet als Wierenga suggereert een 'hij/zij' (p. 114). Deze *man* wordt in de tuin van Eden gezet om die te bewerken en erover te waken. Pas daarna wordt opgemerkt dat het niet goed is dat hij alleen blijft. God wil een 'helper' voor hem maken die bij hem past (v. 18). Opmerkelijk is dat zodra God dit geconstateerd heeft Hij eerst allerlei dieren bij Adam langs brengt. Adam laat zijn heerschappij over deze dieren zien door hen te voorzien van namen. In het raam van de Bijbel houdt naamgeving in dat men met namen kenmerken aangeeft. In dit ontdekkende proces vindt Adam heus wel dieren die kunnen dienen als helpers (honden, paarden of runderen), echter geen helper die 'been van zijn been en vlees van zijn vlees' is, dus geen helper 'die bij hem past'. Dit is het moment dat God uit een van Adams ribben het vrouwelijk wezen bouwt. In haar heeft hij eindelijk een 'helper die bij hem past'. Deze geschiedenis laat zien dat God van meet af aan mensen als man en vrouw heeft willen scheppen, overeenkomstig wat samenvattend in Genesis 1 vermeld wordt. Samen zullen man en vrouw Gods beeld op de aarde vertegenwoordigen. Genesis 2 laat echter een onderscheid zien. De vrouw is er om Adam te dienen als onmisbare helper. Onder meer benadrukt het slot van Genesis 2 dat de vrouw hem een hulp zal zijn bij de voortplanting. Hoewel Adam in staat was om de tuin te bewerken in zijn eentje, zou hij helemaal alleen niet aan voortplanting kunnen werken. De context van Genesis 2 geeft aan dat het vooral met het oog op deze voortplanting is wanneer er gesproken wordt over de vrouw als een 'passende hulp' (verg. 1 Tim. 2:15). Dit accent (wat uiteraard andere vormen van hulp niet uitsluit) wordt bevestigd door de manier waarop God straks in Genesis 3 de vloek op man en vrouw toespitst. Voor de man heeft de vloek vooral te maken met het bewerken van de grond (3:17-19) en voor zijn 'helper', de vrouw, heeft de vloek vooral te maken met de voortplanting (3:16).

Wanneer Paulus redeneert vanuit de volgorde van de schepping van man en vrouw en daaruit concludeert dat er sprake is van een gezagsrelatie, denkt hij duidelijk aan dit verhaal van Genesis 2 en niet aan de zes dagen van scheppingswerk in Genesis 1. Het is dan al te gemakkelijk en niet ter zake doende om Paulus af te schieten met de opmerking dat de eerder geschapen leeuw over de mens gezag zou moeten hebben. Paulus spreekt niet over een algemeen principe (wie ouder is, heeft altijd meer gezag), maar over de scheppingsorde van de eerste man en de eerste vrouw. De man werd geschapen en moest de tuin bewerken. Later kreeg hij een vrouw als helper erbij. Nergens wordt gezegd dat de man een 'helper' is voor de vrouw. Sterker nog, Adam laat zijn leiding over de vrouw zien door ook haar van een naam te voorzien, een naam die haar kenmerkt als moeder van alle levenden (verg. 2:19 en 3:20).

In het volgende artikel zal ik nog een aantal andere schriftgegevens, die Wierenga aanvoert, behandelen om daarna enkele conclusies rond zijn betoog te formuleren.

Ds. Dean Anderson is predikant van de Gereformeerde Kerk te Katwijk.

Noot:

1. Jg. 84, pp.113-15, 128-31, 144-46, 160-62, 176-79.

Mens en Religie

een nieuw vak met perspectief in het voortgezet onderwijs

Dit jaar zijn er voor het eerst leerlingen die op de cijferlijst bij hun Havo-diploma het vak Mens en Religie zien staan. Wat is dat voor een vak? Waarom kozen deze leerlingen hiervoor? Wat wil Mens en Religie inhoudelijk? Graag neem ik u mee naar deze nieuwe ster aan het onderwijsfirmament.

J.H. Bollemaat ■

De praktijk

Het is vrijdagmiddag. Rond 12.00 uur loopt er een jonge vrouw met hoofddoekje door het gebouw van een gereformeerde school. Opvallend. Zij wordt begeleid door een leerling van Vwo 5, zonder hoofddoekje. In lokaal A 115 zitten 28 leerlingen te wachten op wat komen gaat. De jonge vrouw, Hanan, wordt A 115 in geloodst en rustig gaat ze zitten op de bureaustoel. In ongeveer 15 minuten vertelt Hanan hoe in de Islam tegen de vrouw wordt aangekeken. Zij maakt onderscheid tussen religie (wat zeggen de Koran en Soenna over de vrouw) en cultuur (wat maken mensen en landen ervan, bijv. de Taliban).

Veel feiten worden genoemd en daarna kunnen de leerlingen van Vwo 5 hun vragen stellen aan haar. Dat wordt volop gedaan, want zij zijn nieuwsgierig door de vertelde informatie en leggen dat naast de informatie die in de voorgaande lessen hierover is verstrekt. Op een betrokken en zinvolle wijze worden vragen gesteld, gedachten en standpunten uitgewisseld. Is uw beeld niet te rooskleurig? Is er geen groot verschil tussen wat de religie zegt en wat moslims doen? Zoals u vertelt hoe in de islam over de rol van vrouw geschreven wordt, vind ik bijzonder, want ik merk er in de praktijk niets van; eerder het tegendeel. Hebt u als moslima een persoonlijke band met Allah? Hanan vertelt dat zij 5 keer per dag bidt, de eerste keer vannacht was om 03.15 uur. Nou, dat maakte wel indruk op de leerlingen. Aan de andere kant lieten de leerlingen Hanan iets zien van Gods liefde in Christus!

Geschiedenis: Godsdienst én Mens en Religie

U begrijpt bovenstaand stukje is maar een fragment van een les. Niet elke les heeft een gast, die iets vertelt of vragen beantwoordt. Wel is

het bovenstaande een karakteristiek voorbeeld van Mens en Religie.

Mens en Religie is een keuze-examenvak voor leerlingen van Havo en Vwo in het gereformeerd voortgezet onderwijs (het reformatisch onderwijs heeft het vergelijkbare vak genoemd: Religie, Mens en Samenleving). Ruim tien jaar geleden (1998) legden acht scholen voor voortgezet onderwijs aan de Minister van Onderwijs de vraag voor of het vak godsdienst een plek mocht krijgen in het examenprogramma. De aanvraag werd eerst afgewezen. Later willigde de toenmalige staatssecretaris, K.Y.I.J. Adelmund, het verzoek in. Zij wilde scholen meer zeggenschap geven over het curriculum en beloofde dat het verzoek gehonoreerd zou worden bij de herziening van de Tweede Fase met ingang van 2007. Inmiddels is de Wet op de herziening Tweede Fase door de Tweede Kamer aangenomen en heeft het vak godsdienst een (school)examenstatus voor scholen die daarvoor kiezen. De vier gereformeerde scholen in Nederland hebben daarvoor gekozen en dat is ook uitgevoerd. Godsdienst is op een gereformeerde school een verplicht vak, maakt deel uit van het zogenaamde combinatiecijfer en telt als zodanig mee voor het slagen of zakken. We noemen dit een 'klein' examenvak, klein vanwege de omvang in uren.

Naast het vak godsdienst biedt de wet ook mogelijkheden om als school een nieuw keuze-examenvak (bijvoorbeeld Mens en Religie) aan te bieden. Die mogelijkheid is door het christelijk onderwijs in de volle breedte aangegrepen. Er kwamen landelijke werkgroepen met vertegenwoordigers van protestants-christelijk, het reformatorisch en het gereformeerd onderwijs. Er werd een handreiking (te vinden op www.besturenraad.nl) geschreven waarin het vakinhoudelijke kader en de structuur van het nieuwe vak werd getekend.

In het gereformeerd onderwijs hebben wij het

vak Mens en Religie ontworpen aan de hand van de handreiking, maar wel helemaal geschreven vanuit de gereformeerde identiteit. Hiervoor heeft GRIP (gereformeerd identiteitsplatform) een projectplan geschreven en hebben de afgelopen drie jaar drie docenten nieuw lesmateriaal geschreven.

een mijlpaal!

De aanvraag voor dit nieuwe vak, Mens en Religie, moest vergezeld gaan van een goedkeuring door een Hogeschool en een Theologische Universiteit. Voor het gereformeerd onderwijs hebben de GH te Zwolle en de TU te Kampen deze goedkeuring verstrekt. De minister, M.J.A. van der Hoeven, gaf op 13 februari 2007 toestemming om het vak Mens en Religie aan te bieden op de gereformeerde scholen. Vanaf het schooljaar 2007/2008 wordt het vak aangeboden op het Greijdanus in Zwolle en op de GSR te Rotterdam. Gelukkig zijn er elk jaar voldoende leerlingen van Havo en Vwo die Mens en Religie kiezen. Dit jaar krijgen alle leerlingen van de Havo (van de vier gereformeerde scholen) het vak godsdienst op hun diploma vermeld (vanaf volgend schooljaar geldt dit ook voor de Vwo leerlingen) en daarnaast staat er bij aantal van deze leerlingen van het Greijdanus en de GSR ook het vak Mens en Religie. Een mijlpaal!

Opzet van het vak

Het vak Mens en Religie kan gekozen worden door de leerlingen, terwijl het vak godsdienst verplicht is voor alle leerlingen. Mens en Religie verschilt nadrukkelijk van het vak godsdienst doordat er gewerkt wordt vanuit een meer fenomenologische, godsdienstwetenschappelijke benadering. We willen ons richten op bestaansverheldering. Daarmee bedoelen we dat we de leerlingen confronteren met zingevingvragen in onze samenleving. Wie ben ik? Wie mag ik zijn voor anderen? Waarom doet die ander zus of zo? Spelen God, de medemens, of andere overtuigingen hierbij een rol? Het gaat bij Mens en Religie niet alleen om een relationele positiebepaling, maar ook om belevings- en waarderingscomponenten. Het gaat in dit vak om een bewustwording van en groei in een manier van 'zijn'.

Mens en Religie wil een bijdrage leveren aan de vorming van leerlingen tot mondige christenen. De mens is geen autonoom individu, maar hij verhoudt zich tot anderen als medemens en als burger met rechten en plichten tegenover de samenleving. Daarbij is een kritisch bewustzijn essentieel.

Religie is voor onszelf als gereformeerde scholen nadrukkelijk godsdienst. Zoals Augustinus het woord religie duidt als: 'in de religie kiest de mens God, die hij door de zonde had verlo-

ren, weer als bron van zijn zaligheid' (*De civitate Dei* X,4). We willen God dienen en naar Zijn geopenbaarde Woord luisteren. Leerlingen die Mens en Religie kiezen, doen dat omdat godsdienst hen interesseert. Ze willen zich grondig verdiepen in wat mensen ten diepste beweegt met betrekking tot zingevingsvragen. Met dit vak krijgen ze helder dat God hen een taak geeft in deze samenleving. Door dit vak willen we hen voor die taak toerusten, zodat ze hun eigen plaats kunnen innemen en daar als christen kunnen functioneren in contact met anders denkenden. Leerlingen kiezen soms ook voor dit vak omdat het past bij de toekomstige studie (theologisch of sociaal wetenschappelijk).

voor die taak toerusten

Ze besteden in totaal 440 studie-uren op het VWO en 320 uur op de HAVO aan Mens en Religie. Dit is vergelijkbaar met de andere 'grote' keuze-examenvakken.

Doel van het vak

Het vak Mens en Religie wil doelgericht werken aan bestaansverheldering. Hiervoor hebben we de volgende doelen geformuleerd.

- De leerlingen kunnen de Bijbel als Woord van God hanteren in hun bezinning op actuele, relevante, theologische, ethische en godsdienstwetenschappelijke thema's.
- De leerlingen hebben kennis van actuele theologische, ethische, godsdienstwetenschappelijke thema's en onderwerpen die ontleend zijn aan de Bijbel.
- De leerlingen kunnen waarnemen, zich op bronnen oriënteren, persoonlijk reflecteren, de resultaten ervan verwoorden in heldere taal en er naar handelen.
- De leerlingen ontdekken meer van wie God is en wil zijn: voor henzelf, voor hun medemens en voor de wereld waarin zij leven. Zij kunnen uitleggen dat God constitutief is voor de inrichting van het leven en het samenleven van mensen.

Deze algemene doelen (macroniveau) worden nader geconcretiseerd in de domeinen en eindtermen (meso-niveau) en krijgen in de modules, de leskaternen, bij de lesdoelen hun concrete uitwerking (microniveau). Hier worden de doelen in termen van waarneembaar leerling-gedrag geformuleerd. Bijvoorbeeld: 'je geeft drie redeneringen van fundamentalistische moslimgeestelijken weer, waarin vrouwendiscriminatie wordt uitgelegd als bevoordeling van de vrouw ten opzichte van de man.'

Didactische vormgeving

Er is gekozen voor een modulaire aanpak. Elke module (elk thema) is opgezet vanuit de vijf

didactische principes van drs. T. Geurts. Dit didactische concept schetst het proces van ontdekken tot handelen. Kort wil ik ze noemen.

1. *Sensibiliteit ontwikkelen en tonen*: zorgen dat de leerlingen zich gaan openstellen voor; je gaat ze gevoelig maken voor; je laat ze naar iets kijken en ze gaan wat beleven. Het is belangstelling kweken voor je onderwerp.
2. *Persoonlijke waarden opsporen*: leerlingen van het thema iets bewust laten worden; kijken wat ze er al over weten; ze een mening laten vormen; ze over iets laten denken en laten ervaren.
3. *Oriënteren op bronnen en gemeenschappen*: leerlingen gaan zich via bronnen oriënteren op het onderwerp. Ze gaan kennis verzamelen, leren begrijpen en ze moeten dat goed kunnen weergeven. Ze gaan verschijnselen beschrijven, onderzoeken, verdiepen, verhelderen, verklaren, ordenen, vergelijken en duiden. We denken met betrekking tot de bronnen in de eerste plaats aan de Bijbel en (als afgeleide daarvan) aan de gereformeerde belijdenisgeschriften. De Bijbel heeft in ons onderwijs een unieke, namelijk normatieve positie omdat we haar beschouwen als het Woord van God. Dat laat overigens onverlet dat we ook aandacht geven aan andere religieuze bronnen als Koran of Veda's.
4. *Ethisch en levensbeschouwelijk denken en communiceren*: leerlingen gaan na de bronnenstudie reflecteren op de resultaten. Ze gaan het thema problematiseren, waarderen; ze gaan keuzes maken, verbanden leggen en ze nemen een standpunt in. Daarna gaan ze dat standpunt communiceren, op respectvolle wijze er over spreken op basis van argumenten. Zo leren de leerlingen zich verantwoorden.
5. *Ethisch en levensbeschouwelijk/godsdienstig handelen*: leerlingen gaan nu met het ingenomen standpunt aan de slag; ze nemen deel aan een discussie of ze maken in hun gedrag zichtbaar dat ze belangrijke zaken hebben gevonden. Ze kunnen nu beter meeleven, omgaan met verschillen, kritisch zijn, verantwoordelijkheid dragen, consequenties trekken, zich inzetten, grenzen stellen en zo een bijdrage leveren aan de samenleving.

Principe 5 is tegelijk de lastige voor de lespraktijk. In welke mate de leerlingen tot adequaat handelen over gaan op grond van de les is lastig te meten. We proberen door bepaalde werkvormen en opdrachten daar wel aanzetten toe te geven. Maar vaak blijft het daar bij.

De door ons geschreven modules kenmerken zich door een vaste structuur. Heel kort laat die zich zo samenvatten:

- a. Elk hoofdstuk begint met lesdoelen die in termen van waarneembaar leerling-gedrag zijn geformuleerd.
- b. Opdrachten voor leerlingen om de gestelde doelen te realiseren en teksten met relevante informatie voor de opdrachten.
- c. De opbouw van het hoofdstuk wordt geken-

merkt door de didactische principes zoals hierboven zijn beschreven.

- d. Er wordt gebruik gemaakt van activerende didactiek. Dat wil onder andere zeggen dat leerlingen worden uitgedaagd om via zelfgekozen strategieën doelen te realiseren.

Portfolio

Naast het bestuderen van modules en het maken van toetsen legt elke leerling een portfolio met beperkte showcase aan. Hiermee maakt een leerling duidelijk welke persoonlijke ontwikkeling hij doormaakt en brengt hij in beeld wat hij met het geleerde kan doen. De leerling brengt de samenhang tussen kennis, vaardigheden en ervaringen in beeld.

Voor de portfolio kiest de leerling een thema. Over dat thema maakt hij een bijbelstudie, bestudeert hij literatuur en hij volgt daarover verschillende activiteiten. Bij activiteiten moet u denken aan: een studieavond bijwonen, een lezing of workshop volgen, krantenartikelen en artikelen in tijdschriften bewaren of een enquête uitzetten en verwerken. Dit portfolio wordt afgesloten met een eindgesprek. In het examenjaar krijgt elke leerling voor Mens en Religie een gesprek met twee docenten over de portfolio. In dat gesprek moet de leerling tonen dat hij weet wat bestudeerd is en dat hij het bestudeerde kan verbinden met zijn persoonlijke visie. Uiteindelijk willen we graag dat de leerling naar twee of drie jaar zegt: ik heb meer oog gekregen voor de complexiteit en de nuances van het bestudeerde thema. Het heeft me gevormd, ik heb meer zicht gekregen op het leven, het heeft me geholpen mijn bestaan te verhelderen.

Thema's

Mogelijk denkt u bovenstaande is aardig, maar waar gaat het nu concreet over in de lessen Mens en Religie? Laat ik u een paar van de 14 thema's noemen.

1. *Jezus in beeld*

In dit katern worden diverse speelfilms die over het leven van Jezus op aarde gemaakt zijn bekeken, geanalyseerd en vergeleken met de bronnen waarop de film zich baseert en de bijbelse feiten. Al werkend vormen de leerlingen een gefundeerde mening over deze films. Hoe verhouden deze films zich tot het tweede gebod? Mag je er wel naar kijken?

2. *Da Vinci code*

Het bekende boek van Dan Brown en de verfilming er van wordt bestudeerd en geanalyseerd. Daarna worden de resultaten vergeleken met gegevens uit de kerkgeschiedenis en de Bijbel.

3. *Profeten die meer dan brood eten*

Op welke wijze komt profetie voor in de Bijbel? Hoe is ware profetie van valse te onderscheiden? Er wordt een kleine Schriftpro-

feet bestudeerd met behulp van een bepaalde methodiek. Tenslotte wordt onderzoek gedaan naar profetie vandaag: komt het nog voor? Op welke wijze? Hoe moet je dat beoordelen?

4. *Lijden in meervoud*

Het fenomeen lijden wordt onderzocht in de grote wereldgodsdiensten en onze eigen samenleving. Door het bestuderen van teksten uit die godsdiensten wordt geanalyseerd wat de oorsprong van het lijden is, de rol van (g)God daarin, de houding die van de mens gevraagd wordt en welke verwachting of troost men er aan ontleend.

5. *Medische ethiek*

Bestudeerd wordt literatuur van o.a. Dupius, Singer, Spronk, Cusveller, en Douma. De bestudering wordt ondersteund door verschillende casussen. Daarna gaan de leerlingen het bestudeerde toepassen door onderzoek te doen naar medisch ethische vragen die opkomen rond het begin van het leven, tijdens het leven en rond het levenseinde.

6. *Sekten: oeroud en springlevend*

Je merkt dat de (geseculariseerde) mens in het nadenken over zichzelf, de wereld, over liefde, leven en dood en in het zoeken naar zingeving steeds weer in aanraking komt met het goddelijke. Dit leidde tot een groei van veel religieuze groepen en bewegingen. We gaan enkele kenmerken bestuderen en

passen die toe op enkele concrete sekten vandaag.

7. *Dame of Dienares?*

In deze module gaan de leerlingen onderzoek naar de rol van de vrouw in onze samenleving en in die van verschillende religies. Hiervoor wordt onder andere actuele literatuur bestudeerd en interviews afgenomen.

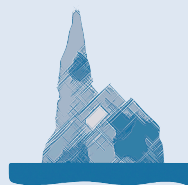
Tenslotte

Mijn collega's en ik zien de ontwikkeling van Mens en Religie als een geweldige kans voor het gereformeerd onderwijs om nog meer haar identiteit uit te dragen en vorm te geven. Mens en Religie is een vak in ontwikkeling. Dit betekent dat we nog steeds groeien in het vak. Er zijn nog heel wat verbeterpunten en daar werken we dagelijks hard aan. Het is een zegen dat we in Nederland de ruimte en de middelen krijgen om gereformeerd onderwijs uit te bouwen. Dankbaar slaan we de hand aan het toetsenbord en schrijven en ontwikkelen Mens en Religie verder.

Meer informatie vindt u op:
www.grip-g4.nl en www.besturenraad.nl

www.besturenraad.nl
www.grip-g4.nl

Jan Bollemaat is als docent Godsdienst en Mens&Religie verbonden aan het Greijdanus te Zwolle; daarnaast is hij projectmanager bij GRIP.

uit de kerken

Assen-West - gewijzigde adresgegevens: Ds. G.O. Sander, Peter van Anrooystraat 11, 9402 TR Assen, tel: 0592-371920 (werk), 0592-372832 (privé), e-mail: sander.aw@kpnmail.nl (werk), gosander@kpnmail.nl (privé)

Groningen - overleden: Op zaterdag 8 augustus 2009 is emerituspredikant A.G. Versteeg overleden. Aris Geertrudis Versteeg werd op 3 januari 1925 geboren in Amersfoort. Hij studeerde theologie in Kampen en werd in 1954 predikant te Arum. Vanaf 1957 was hij betrokken bij kerkplanting in de Noord-oostpolder. Onder zijn leiding ontstonden er vier gemeenten, verklaart de kerk van Emmeloord in de advertentie die 13 augustus jl. in het Nederlands Dagblad is gepubliceerd. Ds. Versteeg diende in de Noord-oostpolder naderhand de gemeenten Creil-Emmeloord (1959) en Emmeloord (1962). In 1965 werd hij predikant in Stadskanaal, daarna stond hij te Groningen-Zuid (1975) en te Groningen-West (1977). Ds. Versteeg ging in 1987 met emeritaat.

Vollenhove - detachering: Ds. A.J. Minnema, predikant van de kerk te Vollenhove wordt voor max. twee jaar gedetacheerd naar de vacante gemeente te Baflo, Groningen. Minnema blijft wel een uitgebreid consulentenschap vervullen voor de kerk van Blokzijl. Nieuw adres: Gebr. Gootjesstr. 3, 9953 PV Baflo, tel. 0595-7890001

Deventer - jubileum: Op 31 augustus was ds. D. Grutter veertig jaar predikant. Zijn standplaatsen waren Huizum (1969), Drachten (1974) en Rijsenburg (1982). In 2004 ging hij met emeritaat.

Hoewelaken - jubileum: Op 31 augustus was ds. M.H. Sliggers veertig jaar predikant. Zijn standplaatsen waren Avereest-Dedemsvaart (1969), Alkmaar en Broek op Langedijk (1973), Spakenburg-Noord (1977), Amersfoort-Centrum (1985) en Arnhem (1995). In 2004 ging hij met emeritaat.

Gods wereldomvattende belofte Romeinen 4:13

Ds W. Wierenga schreef in *De Reformatie* van 6 juni 2009 een overdenking bij Romeinen 4:13, 'niet door de wet ontvingen Abraham en zijn nageslacht de belofte dat zij de wereld (de kosmos) in bezit zouden krijgen maar door de gerechtigheid, die het geloof schenkt'.

H. Knigge ■

Wierenga merkt daarover in zijn artikel onder meer op: 'Dat staat toch eigenlijk nergens met zoveel woorden in Genesis of elders in het Oude Testament... Dit is iets wat Paulus uit die belofte haalt... Dit kan Paulus, naar mijn gedachte, alleen hebben geconcludeerd omdat hij Messias Jezus kende.'

Wierenga wijst hier op een opmerkelijk een punt; helaas werkt hij het niet verder uit. Hij heeft mij ondertussen wel aan het doordenken gezet.

De vraag waar het hier omgaat is: hoe ligt nu precies het verband tussen dat God enerzijds in Genesis 12 aan Abraham belooft: 'Ik zal dit land aan jouw nakomelingen geven', waarbij het concreet over het land Kanaän gaat, en dat God anderzijds volgens Paulus in Rom. 4:13 Abraham en zijn nageslacht toen beloofde dat zij de wereld, de kosmos, zullen krijgen. Als een aanvulling op zijn artikel zou ik nog het volgende naar voren willen brengen.

Wanneer God in Genesis 12 aan Abraham land belooft, dan geeft Hij de belofte van land niet limitatief (begrenzend). Maar is dit als het ware een 'moeder' belofte (zoals wij ook Genesis 3:15 een 'moeder' belofte noemen). Dat wil zeggen het is een belofte, die in loop van de heilshistorie telkens meer blijkt te omvatten dan wat de gelovigen eerst dachten. Overeenkomstig de stijl van Gods werken blijkt ook zijn belofte van land in de loop van de heilshistorie meer te omvatten dan de gelovigen, te beginnen bij Abraham, eerst dachten (zoals dat ook het geval is bij Gods belofte aan Adam in Genesis 3).

God zegt dus *niet* tot Abraham (in mijn eigen woorden): wat het landbezit betreft dat Ik jou en je nageslacht toezeg - doorkruis dit land (Kanaän); wandel naar het westen tot aan de zee. *Tot zover en niet verder* geef ik jou het land. Wandel naar het oosten tot aan de Jordaan. *Tot zover en niet verder* zeg Ik het jou en je nageslacht toe.

Nee, God zegt veeleer: wat het landbezit betreft dat Ik jou en je nageslacht toezeg - doorkruis het land Kanaän. Wandel naar het westen helemaal tot aan de zee. Wandel naar het oosten helemaal tot aan de Jordaan. Dat alles is land dat ik jou en je nageslacht toezeg... En daar laat de Here het dan eerst bij.

Wat God hier *om te beginnen* aan Abraham toezegde, was voor Abraham al om van te duizelen. Het land was op dat moment immers in het bezit van vijf volken, elk talrijker dan Abrahams huishouding. En God geeft nu hun gebied zo maar pardoes aan hem, een rechtloze allochtoon zonder enig landbezit!

Bij de voortgang van de heilshistorie, wanneer Israël bij de berg Sinaï is aangekomen en het daadwerkelijke bezit van het door God beloofde land Kanaän binnen handbereik komt, spreekt God bij monde van Mozes in Exodus 23 Israël eerst over het land Kanaän. Maar dan voegt Hij er onverwacht en verrassend in vers 31 aan toe: 'Ik zal jullie een gebied geven dat zich uitstrekt van de Rode Zee tot aan de zee, waaraan de Filistijnen wonen en van de woestijn tot aan de Eufraat'. Daar geeft God expliciet aan dat Israëls gebied meer zal omvatten dan het land Kanaän alleen.

Als we ons realiseren dat de landbelofte van Genesis 12 (net als Gods belofte van Genesis 3:15) een moederbelofte is, dan verruimt God in Exodus 23:31 niet zijn landbelofte, maar verruimt Hij daar Israëls blik. God zegt als het ware: wat betreft landbezit dat Ik destijds Abraham en zijn nageslacht heb toegezegd, denk niet dat mijn landbelofte aan Abraham straks met jullie inname van Kanaän is vervuld; nee, mijn belofte aan hem omvat niet alleen het land Kanaän, maar ook heel het gebied tussen de Middellandse Zee in het westen en de Eufraat in het oosten. Ook dat zeg Ik jullie toe. Aansluitend bij Exodus 23:31 zegt God in Deuteronomium 1:8 dat met even zovele woorden: 'Heel dat gebied schenk Ik jullie. Trek dat binnen en neem het in het bezit, want dat is het land dat

de HEER jullie voorouders, Abraham, Isaak en Jakob en hun nageslacht onder ede heeft beloofd.' Het was dus door God in Genesis 12 blijkbaar niet expliciet maar impliciet gezegd.¹

Paulus trekt dan in Rom 4:13 de lijn door en geeft aan wat uiteindelijk de volle omvang van Gods landbelofte, eens in Genesis 12 aan Abraham gegeven, omvat; nl. de hele wereld, de kosmos. Paulus is ervan overtuigd dat God ook dat aan Abraham in Genesis 12 impliciet heeft toegezegd. Paulus kan dat inderdaad met te meer recht zeggen, nu Christus inmiddels is gekomen, aan Wie door de Vader naast de heerschappij over de hemel ook die over de aarde is toevertrouwd; en die de zijnen de wereld (de kosmos) inzendt om alle volkeren tot zijn discipelen te maken en om heel de wereld onder zijn heerschappij te brengen.

Abraham heeft wat God hem concreet in Genesis 12 beloofde gedurende heel zijn leven niet ontvangen; Israël heeft wat God hun concreet in Exodus 23 en Deuteronomium 1 beloofde gedurende heel de periode van het Oude Testament niet ontvangen. Wij zullen wat de Here ons in het Nieuw Testament aan landbelofte geeft, namelijk de wereld (kosmos), in deze bedeling niet ontvangen. Zo houdt God ons als gelovigen in een verwachtingsvolle spanning op de toekomst gericht: op de terugkomst van Jezus Christus. Want Hij - en Hij ook alleen - zal Gods landbelofte, eens gegeven aan Abraham, in zijn volle omvang werkelijkheid maken.

Samen met de gelovige Abraham en Izaäk en Jakob, samen met de gelovige Israëlieten van heel het Oude Testament kijken wij christenen uit naar een beter vaderland, het hemelse (Hebreeën 11:16), dat Christus bij zijn komen vanuit de hemel gaat realiseren. En we zien uit naar een stad met fundamenten, door God zelf ontworpen en gebouwd (Hebreeën 11:10), het nieuwe Jeruzalem, dat met Christus vanuit de hemel op de door Hem vernieuwde aarde neerdaalt.

Tegen Gods bedoeling in, vatten 'Christenen voor Israël' Gods landbelofte aan Abraham en zijn nageslacht in Genesis 12 limitatief, begrenzend, op: dat een heel en ongedeeld Palestina, maar ook dat alleen, vandaag de joodse staat toekomt op grond van ondermeer Genesis 12. Maar hoe ga je dan om met Gods belofte bij-

voorbeeld in Exodus 23 en Deuteronomium 1 (nog wel 'onder ede'). Want neem je Gods belofte daar even serieus als die in Genesis 12, dien je dan ook niet het huidige Libanon en Syrië en Irak voor de staat Israël te claimen. Men wil oprecht opkomen voor de belangen van het volk van Gods eerste keus, maar doet hen ongewild tekort: God zegt (het gelovige) Israël niet alleen Palestina, ook niet alleen daar - bij Libanon, Syrië en Irak, maar heel de wereld (kosmos) toe.

Daarnaast moeten we ook ter harte nemen wat Paulus verder in Romeinen 4:13 zegt: Abraham verkreeg Gods belofte dat hij land zou bezitten niet via de doodlopende weg van de wet, die zegt: 'doe dit, realiseer dit'. Gelukkig niet: want dan zul je tot je verdriet zien wat er in deze eigen weg van de realisering terecht komt: niets! Nee, Abraham kreeg deze belofte in de weg van het geloof, dat eigen onvermogen - ook om Gods landbelofte te realiseren - erkent, en het nu van de Here verwacht, die ook deze belofte, gedaan aan Abraham, straks door Messias Jezus ten volle zal realiseren voor zijn volk, waartoe ook wij dankzij Christus in de weg van het geloof mogen behoren. Voor de vervulling van Gods wereldomvattende landbelofte dient ook (het gelovige) Israël vandaag uit te zien naar en te wachten op Christus, gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen het land (de aarde) bezitten, Matteüs 5:5).

Ds. H. Knigge is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Daarlerveen.

Noot:

- 1 In Genesis 15:18 zegt God tegen Abraham: 'Dit land geef Ik aan jouw nakomelingen, van de rivier van Egypte tot aan de grote rivier, de Eufraat.' Hier lijkt God aan Abraham een gebied toe te zeggen dat verder reikt dan het land Kanaän. Maar de daarna in vers 19-21 genoemde volkeren blijken alle te wonen in Kanaän. God vestigt blijkbaar ook in Genesis 15:18-21 Abrahams aandacht op het land Kanaän. In tegenstelling tot Deuteronomium 1:8 is de begrenzing in Genesis 15:18 vaag. Wat is 'de rivier van Egypte'? Blijkbaar niet de Nijl maar de direct ten Zuiden van Kanaän lopende 'wadi van Egypte', zie Jozua 15:4. En heeft 'tot aan' hier een meer verzwakte betekenis van 'in de richting van'? Koehler-Baumgartners lexicon, 1953, blz. 680 zegt van 'tot aan': 'ad bezeichnet den Abstand von, die Annäherung an, die Hinbewegung auf etwas zu > bis, bis zu, bis auf.'

Persbericht

Calvijn in Hardenberg

Op D.V. maandag 7 september a.s. wordt in de Kandelaarkerk te Heemse een regionale Calvijnherdenkingsavond gehouden. Spreker is prof. dr. Herman J. Selderhuis. Vocale medewerking wordt verleend door de Kandelaarcantorij. De avond begint om 20 uur. Belangstellenden zijn hartelijk welkom.

Persbericht

Uitzendingen, wordt het al gewoonte?

We beginnen meer en meer te wennen aan uitzendingen. Zelfs aan Afghanistan zo langzamerhand. Als er tenminste maar een tijdje geen moeilijk nieuws komt. En dat geeft al aan dat wennen betrekkelijk is. En dat het goed is om soms weer even na te denken, waar we mee bezig zijn, samen met anderen. Het is goed om dat op zijn tijd ook eens te doen met anderen die hetzelfde geloof delen. Want op de thuisfrontdagen van Defensie horen en zien militairen en hun familie genoeg. Maar je vindt er niet je vertrouwde achtergrond.

Daarom organiseren de Deputaten Geestelijke Verzorging Militairen van de Christelijke Gereformeerde en Nederlands Gereformeerde kerken en Gereformeerd vrijgemaakte kerken opnieuw een thuisfrontavond.

Ze nodigen familie, partner en/of militair uit op **18 september 2009**. In Nunspeet kunnen geloofsgenoten met elkaar spreken over de impact van uitzending op hun relatie met wie hen lief zijn en met Wie hen lief is.

Naast een korte inleiding van een betrokken persoon, zal de meeste aandacht het onderlinge contact zijn.

Datum: 18 september 2009

Tijd: 20.00-22.00 uur. Vanaf 19.30 koffie.

Plaats: Oenenburgkerk, Vlierweg 79, 8072 EV Nunspeet, 0341-258135

Ieder die met uitzending te maken krijgt, heeft of had, is van harte welkom, zowel familie, vriend als militair zelf.

Graag aanmelden van tevoren, **uiterlijk 15 september**. Dit kan bij: H.K. Evers, 0524 - 222923, evershk@kpnplanet.nl of ontmoetingsdag@filternet.nl

Veel gezinnen in ontwikkelingslanden leven in extreme armoede. Red een Kind steunt deze gezinnen met hulp op maat. Wij helpen kinderen naar school en steunen de ouders met voedsel, kleding en medische zorg. Voor € 40,- per maand geeft u een gezin toekomst.

www.redeenkind.nl

tel. 038 - 4604648 • rek. nr. 1599333 • Zwolle

Donatus
verzekert vertrouwd

Donatus verzekert kerkgebouwen en alles wat daarbij hoort. Zoals doopvonten, kanselbijbels en orgels. Ook voor vrijwilligers en werkers in kerkelijke dienst hebben we passende verzekeringen. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om met een gerust hart uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Donatus is een onderlinge verzekeringsmaatschappij zonder winst oogmerk. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

Donatus

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700